

РЕЦЕНЗИЯ

за кандидатурата на

доц. д-р Олга Тодорова Тодорова

в конкурса за професор в Института за исторически изследвания,

Българска академия на науките

за нуждите на секция „Българите, Османската империя и Европа“

от

проф. Иван Александров Билярски, д. ист. н.

Олга Тодорова завършва висшето си историческо образование през 1981 г. в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През периода 1963-1986 г. тя е редовен докторант в Института по история (сега Институт за исторически изследвания, БАН). Така може да се каже, че цялата ѝ научна, творческа, а и професионално-служебна кариера е свързана с нашия институт. Докторската си дисертация подготвя под научното ръководство на Г. Нешев по една тема, която гранично обхваща и така свързва края на Средновековието и началото на османската епоха, както по традиция обикновено се периодизира българската история. Най-общо, темата може да бъде определена като история на православната църква през тези преходни времена. Смятам, че това поставя началото на едно богато историческо творчество, характеризирано с интердисциплинарност на тематиката и на методиката на научните дирения, богатство на сюжетите и очевиден антропологичен подход, съчетан с най-добрите традиции на историческото дирене.

Олга Тодорова защитава дисертационния си труд още на следващата година след изтичането на твърде краткия срок от три години на аспирантурата. Тя е кандидат на историческите науки (сега „доктор по история“) от 1987 г. Веднага е назначена за

проучвател, а сетне за научен сътрудник в Института. Старши научен сътрудник II степен (сега „доцент“) става през 1999 г.

Олга Тодорова е работила с най-видните представители на българската историческа наука за периода, от който тя се интересува. Това несъмнено ѝ дава добра основа за изграждане на изследователски и преподавателски опит. И по времето на своята работа с Института за исторически изследвания тя продължава да задълбочава своите езикови познания, особено що се отнася до османо-турския език, както и на други необходими за нейните проучвания. Изграждането на специалист всъщност е задача за цял живот и Олга Тодорова е нагледен пример за това с нейните специализации и големи общи и османистични центрове. Тук можем да изброим: специализацията в Москва, Институт по славяноведение и балканистика (1989-1990); в Кеймбридж, Великобритания, Център по османистични изследвания “Скилитър” към Ньюам колидж (1995) и в 1999 - Истанбул, Турция, Башбаканлък архиви, Истанбул, със стипендия по програмата на Фондация “Отворено общество“ (1999).

Тази професионална подготовка на Олга Тодорова предопределя и широкия кръг на нейните научни интереси, които най-общо са в кръга на българската, балканската и османската история. Тук можем по-конкретно да включим темите за социалната структура в балканските провинции на Османската империя през периода XV-XVIII век, за отношенията между различните изповедания – както с господстващия ислям, така и между представителите на другите религии, за всекидневния живот, жената, брака, семейството, децата, за Православната църква през османската епоха. Тези теми могат да бъдат проследени и в научното творчество на Олга Тодорова.

Вероятно трябва да започнем с темата за Православната църква, тъй като тя предхожда останалите във формирането на кандидатката като изследовател. Тя е и хронологично първата в творчеството на Олга Тодорова. Тук, разбира се, би трябвало на първо място да се спомене нейната книга *Православната църква и българите XV-XVIII век*, София, 1997, 298 стр. Тя представя историята на православната църква в българските земи от най-ранната епоха след османското завоевание и в контекста на неговите последици. Макар и появила се преди четвърт век, тя и досега не е загубила актуалност, още повече, че авторката не изоставя темата и се връща към нея многократно в своите

изследвания. В този смисъл можем да цитираме нейната статия от сборника *Българската Църква през вековете* (2003), където разглежда позициите на Църквата през ранните години на османско владичество, а също и особената статия за православния легитимизъм, фокусирана върху произведението на презвитер Синадин и публикувана в сборника в чест на проф. Р. Радкова. В тази група можем да включим и изследванията на кандидатката върху другите религии и изповедания в българските земи под османска власт. По понятни причини мюсюлманите и тяхната култура са особено добре представени. Без да класирам по какъвто и да било начин отделните изследвания, искам да спомена това за историята на мюсюлманското поклонничество от земите, които днес наричаме „български“, както и няколкото изследвания, свързани с ислямизацията или промяна на верската социална структура в отделни райони. Понякога тези дирения са съчетани с такива за отношенията между половете, на които ще се спрем отделно. Трябва да бъде посочена и статията на Олга Тодорова за евреите и за образа на евреина с представите на българите от XIX столетие, публикувана в сп. *Литературна мисъл* (2000).

Така, преминаването през различните изповедания, които са определящи за структурирането на османското общество, творчеството на О. Тодорова дава възможност авторката за подходи към различните социални групи. Тук също се очертават групи от изследвания, които не са дотам отделени една от друга, ала напротив, изграждат цялостен комплекс, който дава представа за османското общество от епохата.

Особено си заслужава да подчертаем значенето на изследването на междуполовите отношения при т. нар. „джендър“ тематика – едно наименование, с което напоследък бе силно и много злоупотребявано. В този смисъл на първо място трябва да бъде посочена книгата на Олга Тодорова за жените в османската епоха: О. Тодорова, *Жените от Централните Балкани през османската епоха (XV-XVII в.)*. София: ИК „Тутенберг“, 2004, 515 стр. Тя в известен смисъл обобщава усилията на авторката и дава цялостна картина на отношенията през онази далечна епоха. Тази книга обаче е резултат на дълъг творчески път и също така дава допълнителни резултати, тъй като авторката не изоставя споменатата проблематика и след книгата си. Тук можем да посочим статии и студии като „Прислужници и конкубини“, „Мъжки времена“, „Джендър аспекти на ислямизацията“, „Сексуализацията на една религия“, и др. Бих искал да отбележа и изследването за проституцията по българските земи през ранноосманската епоха. Особено внимание

заслужава темата за детето пред османския период, която обема една част от тази група произведения. Тук можем да цитираме голямата и извънредно интересна студия „Детето в света на възрастните през XV-XVIII век (по материали от българските земи)“, *Контрасти и конфликти 'зад кадър' в българското общество XV-XVIII век* (2003). Посочената тематика допълнително обогатява и бездруго широкия спектър на изследователските интереси на Олга Тодорова и предоставя допълнителни аргументи при оценката на творчеството ѝ в рамките на настоящия конкурс.

Следващата група изследвания е най-важната за мен, доколкото е най-скорошна във времето и доколкото към нея принадлежи и последната засега книга на Олга Тодорова, която е и нейния хабилитационен професорски труд. Става дума за изследване на робството по българските земи. Преди появата на монографичния труд, авторката публикува няколко изследвания, които указват изследователския ѝ път и които ни подготвят за резултата. На първо място бих искал да укажа една статия, която се занимава с един изглеждащ страничен проблем, който обаче довежда до някои силни, излишни и по същество вредни емоции, свързани с термина „робство“. Става дума за статията „Недоразказаната история на робството: към предпоставките за една публична ВОЙНА НА ТЕРМИНИТЕ“, *Исторически преглед*, 2019 г. Олга Тодорова изготвя няколко изследвания върху домашното робство през последните години. Тук можем да включим вече цитираната статия за конкубините, за робите-пленници, за залеза на робството в Османската империя и други. Всички те намират по-малко или повече отзвук в монографията, на която ще се спра малко повече.

Основният труд, с който Олга Тодорова се явява на конкурса е онасловен *Домашното робство и робовладение в Османска Румелия* (София, 2021). Монографията се състои от въведение, шест глави и епilog и е структурирана така, че да обхване феномена и да го изучи от всички негови страни. В този смисъл, ми се струва, че всъщност ограниченията при проучването са главно поставени в избора на конкретния материал, а не на темата. Тя изглежда изчерпателна по отношение на изучаването на робството в ислямския свят и в пост-средновековната епоха, ако използваме общоприетата периодизация.

Въведението е от особена важност, доколкото то служи за основа на по-сетнешното изследване. Самото му заглавие, съдържа основните характеристики на текста: „Робството

в ислямския свят в предосманската епоха и формирането на шериатската робска парадигма“. *Първата глава* се занимава с начините на набавянето на роби, етническият състав на робите, както и различията с статуса на някои представители на зависимо население. *Втората глава* представя индивидуалния процес за интегрирането на робите в османското общество като представя разнопосочни гледни точки и изучава различните страни на освобождаването и прехода от света на робите в света на свободните. Този процес не е представен едностранчиво, но със загатването на твърде разнопосочните резултати, до които може да доведе един такъв акт. *Третата глава* се занимава с един в известен смисъл противоположен сюжет: неинтегрираните роби. Тук влизат най-различни случаи, някои от които несъмнено привличат внимание. Такъв е случаят с бягствата на роби, организирането им и последиците. Същевременно бих искал да отбележа, че формулирането на една от под-главите като „престъпността сред робите“ би могло да предизвика възражения, доколкото самият робски статус поставя под съмнение правосубектността, а така и възможността робът да бъде извършител на престъпление. *Четвъртата глава* ни представя един особен случай: този на известния ни от фолклора „чер арапин“. С тази глава, посветена на мястото, значението, произхода, статуса и образа на чернокожите в Османската империя, видени през погледа на българската рая, несъмнено дава допълнително богатство на изследването. *Петата глава* е посветена на фигурата на румелийския робовладелец през XVI-XVIII в. Аз не бих използвал термина „робовладелец“ в този случай, тъй като той цялостно характеризира лицето и бих го заменил с „притежател на роби“. Това обаче не променя съществено нещата. Главата представлява интерес, тъй като ясно дефинира едно положение – именно, че робите не са обект на „безмилостна експлоатация“, а по-скоро въпрос на лукс – и характеризира притежателите на роби като заможни хора, но не непременно принадлежащи към управляващия мюсюлмански елит. Това, както и интересните статистически данни оформят главата съществен принос към изучаването на социалните структури. *Шестата глава* продължава тази тема със съпоставително изследване и проследяване на немюсюлманското робовладение, както и това в други европейски страни. *Епилогът* представя залеза на робовладението в Османската империя, вижданията на българите за него, както и различното (зло)употребяване с термина „робство“.

Смятам, че можем убедено да твърдим, гдето книгата на Олга Тодорова представлява несъмнен принос в българската историография и в известен смисъл има пионерски характер, поне що се отнася до България. Освен това тя несъмнено продължава трайната линия на авторката, която е избрала определена тематика с антропологично-социологична насоченост и със силен акцент върху културната история. За това тя може само да бъде поздравена.

Така, в заключение мога да кажа, че направения преглед на цялостното творчество на Олга Тодорова и особено това през последните две десетилетия, ми дава пълното основание да твърдя, че тя има стабилно, ярко и високо място в българската османистика и изобщо в българската историография. Избраните теми не са конвенционални, както и начинът, по който авторката ги разработва. По същество, смятам, че тя отдавна би трябвало да заема академичната длъжност „професор“.

Въз основа на тези ми наблюдения и заключения за качеството на научното творчество на Олга Тодорова, както и въз основа на приложената документация по конкурса и процедурата, следваща коректно изискванията на Закона за растеж на академичния състав, аз убедено гласувам за присъждането на Олга Тодорова на научната длъжност „професор“ и си позволявам на приканиа и останалите членове на научното жури също да подкрепят нейната кандидатура.

София, 28 март 2022 г.

ПОДПИС:

/Иван Билярски/